

2 FENNTARTHATÓ TÁRSADALOM – A 21. SZÁZAD ÚJ KIHÍVÁSAI (MOLNÁR BLANKA)

2.1 ANTROPOCÉN: A 21. SZÁZAD ÚJ KIHÍVÁSAI

A fenntarthatóság, különösen a klímaváltozás kihívásai napjainkra egyre közismertebbek: mind többször jelennek meg a sajtó vezető hírei között és egyre gyakrabban vehetjük észre, hogy napi témáinkká váltak. Különösen az elmúlt néhány évben, amióta *Greta Thunberg* klímaaktivista világméretű, fiatalokat megszólító mozgalma ismertté vált, akinek példájára világszerte diákok ezrei követelik a döntéshozóktól a szükséges lépések megtételét.¹ Amióta pedig egyre nyilvánvalóbban szembesülünk a klímaváltozás következményeivel, jeleivel (erdőtüzek, szélsőséges időjárási jelenségek, áradások, szokatlan erejű viharok stb.), a média is egyre gyakrabban foglalkozik a témával. Úgy tűnik, civilizációnk fejlődése olyan határokat ért el, olyan – környezeti – korlátokat lépett át, amelyekről nincs még elegendő ismerete; nem tudja, hogyan módosíthatná pályáját és hogyan enyhíthetné a természeti környezetre rótt – és azon keresztül társadalmunkra kiható – terheléseket, károkat. Ahogy *John Dewey* filozófus már a 20. század folyamán megfogalmazta: „Az ember – gyermek értelemmel felruházva – kiszámíthatatlan erejű fizikai eszközöket vett a kezébe. Úgy játszik velük, mint egy gyermek, s az, hogy jól vagy rosszul működnek, nagymértékben a véletlenül múlik. Az eszköz gazdává válik és végzetes dolgokat művel, mintha saját akarata-hatalma volna – nem azért, mert van neki, hanem mert az embernek nincs.” (Dewey 1954. 175., idézi: Tagai 1982. 77.) Ugyanakkor hitt benne, hogy „az a részegség, melyet a technika vívmányainak az emberi élet legkülönbözőbb területeire való beáramlása okozott, el fog múlni, s az emberiség megtanulja tudását helyesen, értelmes célokra felhasználni.” (Tagai 1982. 77)

De hogyan vált az ember bioszféra-átalakító² tevékenysége ilyen hatalmas mértékűvé? *Takács-Sánta András Bioszféra-átalakításunk nagy ugrásai* című könyvében egy átfogó áttekintést ad az ember „világhódításának” folyamatáról és fontosabb állomásairól. Az emberiség bioszféra-átalakításának ugyanis több „nagy ugrását” ki lehet emelni, melyek hozzásegítették, hogy egyre nagyobb erővel, mértékkel és hatásfokkal tudja alakítani környezetét. Ilyen lépcsőfoknak tekinthető a kezdetekben a tűzhasználat megjelenése (kb. 250 ezer éve), a nyelv kialakulása (legalább

1 Lásd <https://fridaysforfuture.org/> (Megtekintés: 2021.05.05.)

2 Bioszféra: a földi élővilágot alkotó életközösségek, ökoszisztémák összessége, a földi élet színtere. A Föld mindazon rétegei, amelyekben az élet előfordul. A bioszféra működésének eredménye a klímaszabályozás, a légkör kémiai összetételének szabályozása és a biogeokémiai ciklusok működtetése (Tóth 2013).

40 ezer, de akár 280 ezer éve is lehet), a mezőgazdaság kialakulása (10,5-11,5 ezer éve), az állattenyésztés (kb. 10 ezer éve) stb. – a teljes áttekintés az idézett könyvben olvasható. A legutóbbi, legjelentősebb változásokat a 18. századtól a tudományos, technikai és energetikai forradalom jelentette, napjaink fogyasztói társadalmának kialakulásáig (*Takács-Sánta 2008*). E folyamat kifejezéseként, 2016-ban a fokvárosi 35. Nemzetközi Geológiai Kongresszuson az *antropocén*, azaz az „ember kora” elnevezésű földtörténeti kor felvételét javasolták a földtörténeti időskálára. ¹

A modern technikának köszönhetően környezet-átalakító hatalmunk tehát jelentősen megnövekedett, ami új kihívás elé állítja az emberi felelősségvállalás, az etika területét is. *Hans Jonas Az emberi cselekvés megváltozott természete* című tanulmányában mutat rá: az emberiség története során évtizedekig az ember természetbe való beavatkozása felületes volt, nem borította fel az egyensúlyát. Ma már azonban az emberi beavatkozás mértéke és jellege az egész bioszférát érinti. Korábban az etika csupán az emberek közötti térre, a „városban” élő emberre és emberi kapcsolataira tartozott; mára az erkölcsi felelőség a földi bioszféra egészét érinti – mutat rá. Míg korábban jó és rossz a cselekvés közelében, közvetlen hatósugarában fejtette ki hatását, ma a kollektív társadalmi tevékenységek következményeivel jellemzően nem szembesül az egyén (például az adott, megvásárolt termék előállításánál keletkezett környezeti károk, természetpusztítás vagy a gyárakban dolgozó munkások kizsákmányolása). Ráadásul a korábbi etika az „itt és most”-ra korlátozódott, mára azonban olyan hosszú távú hatásokkal, következményekkel és összegződő hatásokkal kell(ene) számolnunk, amelyekről előrejelző tudásunk messze elmarad a – technikai tudásunk és eszközök segítségével, komplex társadalmi-gazdasági működés során végzett – kollektív cselekvésünk mögött (*Jonas 2005*).

Mit lehet tenni? Képesé válunk-e tudásunkat és eszközeinket egy ilyen széleskörű felelősséggel és előrelátással használni? Takács-Sánta András és szerzőtársai egy tanulmányban négyféle jellemző hozzáállást mutatnak be, melyekkel korunk ökológiai válságához általában viszonyulunk (*Takács-Sánta et. al. 2015*). A *problémahárító* hozzáállással rendelkező emberek tagadják a probléma létezését is, akarva vagy akaratlanul kiszorítva tudatukból korunk válságának gondolatát. Mások elismerik, hogy létező problémákról van szó, azonban bíznak a tudomány és a technika fejlődésében, amellyel képesek leszünk fenntarthatóvá tenni a jelenlegi működést. Szerintük a technika és a tudás segítségével képesek leszünk kilábalni a válságból, anélkül, hogy jelentősebb változtatásokra lenne szükség életmódunkban, kultúránkban, társadalmi-gazdasági működésünkben – ez a *rendszerhű ökokrata* felfogás. A harmadik, *békésátmenet-hívó*

1 Forrás: https://mta.hu/tudomany_hirei/bevezetik-az-ember-korat-a-foldtortenet-i-idoskalara-106806 (Megtekintés: 2021.08.20.)

hozzáállás szerint a válság súlyos, a jelenlegi társadalmi-gazdasági működés fenntarthatatlan, és csak bizonyos elemeit lenne szükséges megőriznünk, emellett gyökeres változtatásokra van szükség. Eszerint a hozzáállás szerint egy olyan új kultúrát, alternatívákat kell építeni, ahova minél zökkenőmentesebben képesek leszünk „átevezni” a jelenlegiből. Ehhez életmódunkon, szokásainkon is jelentősen változtatni kell, ám számos már meglévő példa, civil kezdeményezés mutat számunkra egy fenntarthatóbb világba vezető utat. A negyedik, *katasztrofista* hozzáállás szerint már túl késő bármit is tenni, az összeomlás elkerülhetetlen, ezért legfeljebb saját magunk és szűk környezetünk számára érdemes megpróbálni „mentőcsónakot” építeni (*Takács-Sánta et. al. 2015*). Jelen fejezet a harmadik, békésátmenet-hívó álláspont mellett szeretné letenni a voksot és ebben a szemléletben bemutatni a problémákat és lehetséges kiutakat, hiszen a változás jelei egyre több alulról jövő kezdeményezésben és civil összefogásban már jelentősen megmutatkoznak. A tanulmány szerzői élesen bírálják a katasztrofista megközelítést, hiszen elveszi a reményt, amely szükséges ahhoz, hogy az emberek úgy véljék, még tehetnek valamit. Ahogy a tanulmány szerzői fogalmazzák: „Valljuk, hogy a jövőt nem megjósolni kell, hanem alakítani. Mindannyian tehetünk valamit azért, hogy egy kedvezőbb jövőkép váljon valóra.” (*Takács-Sánta et. al. 2015. 4*).

Nic Marks, a Boldog Bolygó Index (amiről később még lesz szó) kidolgozójának szavait érdemes ennek kapcsán megfontolni: „Martin Luther King nem azt mondta, »Van egy rémálom«, amikor a polgárjogi mozgalmat lelkesítette. Azt mondta: »Van egy álmom.« És nekem is van egy álmom. Van egy álmom, hogy képesek leszünk másként is gondolni a jövőre mint rémálomra, és ez egy kihívás lesz, mert ha csak az utóbbi idők nagy kasszasikerű filmjeire gondolunk, az emberiség víziója szinte mindegyikben apokaliptikus. (...) Úgy gondolom, hogy a környezetvédelmi mozgalom, aminek én is része vagyok, bűnrészes a jövőkép ilyené tételében.

Túl hosszú ideig házaltunk egy lidércnyomásszerű képpel, hogy mi fog történni. A legrosszabb eset forgatókönyvére fókuszáltunk. A problémákra fókuszáltunk. És nem gondolkodtunk eleget a megoldásokon. A félelmet használtuk, ha így tetszik, hogy felhívjuk az emberek figyelmét. És bármelyik pszichológus megmondja, hogy a szervezetben a félelem a menekülési mechanizmushoz van kapcsolva. Része a küzdj vagy menekülj mechanizmusnak, amikor egy állat megijed – gondoljanak egy szarvasra. A szarvas mozdulatlaná dermed, felkészülve az elfutásra. És, azt gondolom, ez az, amit mi is teszünk, amikor megkérjük az embereket, hogy vegyenek részt a környezet pusztulása és az éghajlatváltozás elleni tennivalókban. Az emberek megdermednek és elfutnak, mert a megfélemlítést használjuk. És úgy gondolom, hogy a környezetvédelmi mozgalomnak fel kell nőnie és el kell kezdenie gondolkodni a haladásról.” (*Marks 2010*)

Ebben a folyamatban az oktatásnak, nevelésnek kiemelkedő szerepe van, (*Senses-Ozyurt et al. 2019*) hiszen a fenntarthatóságért tenni igazán csak a problémák összefüggéseit is átlátó, és lehetséges alternatív utakat, cselekvési lehetőségeket ismerő, közösen cselekedni képes emberek tudnak. (*Czippán et. al. 2010*) Bízunk benne, hogy egy kis lépéssel ez a könyv is hozzájárulhat ehhez a folyamathoz.

FELADAT/KÉRDÉS:

- Melyek voltak az emberiség *bioszféra-átalakító* tevékenységének nagy ugrásai?
- Mire utal az *antropocén* kifejezés, miért javasolták az antropocén kor felvételét a földtörténeti időskálára?
- Beszélgetés: Milyen négy jellemző hozzáállást különböztetnek meg a szerzők (Takács-Sánta et. al. 2015) a korunk ökológiai válságához való viszonyulásban?
 - Környezetében melyik hozzáállással találkozik leggyakrabban?
 - Saját viszonyulását hol tudná elhelyezni ezen a skálán (1. *problémahárító*, 2. *rendszerhű ökokrata*, 3. *békésátmenet-hívő*, 4. *katasztrofista*)? Meg tudja foglalmazni, hogy miért?
- Játék: „Fenntarthatóságról 3 percben”. A főbb fenntarthatósági kihívásokról információ gyűjtése és bemutatása. A játék pontos leírása és forrása: Kray Zsuzsanna: Fenntarthatóságról 3 percben. In: Czippán Katalin – Albert Judit (szerk.) (2018): *A fenntarthatóság tanulása és tanítása*. Módszertani gyűjtemény. Budapest, OIKOS Kft. 126-127.